

Галина Мартынова

6+,7

Уһуяан күннүгэ

 Тымныы кырыа кыһын

 Сандал саас

 Самаан сайын

 Көмүс күһүн

Миигин
Кымырдалигы
кытта бииргэ

Билсэр телефоннут: 89246618960

duoraanshik@mail.ru

Күннүк – айылжаны кэтээн көрүү халандаара. Уһуяан 6-7 саастаах оҕотугар аналлаах. Халандаарга 12 ый толоруллар экранна, истиэнэбэ ыйанар, арыллар гына оноһулунна. Оҕону тыа кымырдаҕаҥа Кымырдалик сирдээн илдьэ сылдыа.

Халандаар таһыгар ый кэмнэрин оҕолордоох хаартыската. Хас биирдии хаартыскаҕа дыыл кэмнэрин бэлиээннөрө, тыллара: «Тымныы кырыа кыһын», «Сандал саас», «Самаан сайын», «Көмүс күһүн». Ону тэнэ кымырдаҕас ойуута: «Миигин кытта бииргэ» диэн ынгыры суруктаах.

Бастагы балаһа: «Халлаан туруга» хаартыскалар: былыттар, туман, күн кириитэ-тахсыта, буруонан көрөн тыал, сиик, күннээх, кустук, ыраас халлаан.

Иккис балаһа: Халлаан туругун бэлиэлэрэ. Кымырдалик экраны толоруутун быһаарыта. Уһуяанна күннүккэ бүгүнгү чыыһыланы, халлаан туругун ону тэнэ бэлиэлэри көрөн сөнүүнү, былытырыны бэлиэтиигит. Ыйдар, нэдиэлэ күннэрэ, сахалыы, нууччалыы, английскайды суруллубута билиигэ тириэрдэ.

Кымырдалик ыйдарынан эһиэхэ айылҕа таабырыннарын, билгэлэри уонна кыра соруудахтары биэриэбэ.

Салгыы биирдии ыйынан толоруллар экраннар, интэриэһинэй билии-көрүү, соруудахтар, бит-билгэ.

Экран. Экраны хайдах толоруохха? Экранна ый аата, нэдиэлэ аата сахалыы, нууччалыы, английскайды сурулунна. 31 күнү араарар түннүктэргэ чыыһыланы, халлаан туругун (температура), сөнүүнү, былытырыны анал чуолбаннарга боростуой харандааһынан уонна өгнөөх харандааһынан бэлиэтиигин.

Хаһан бэлиэтиигин? Оҕо сарсыарда төрөппүтүн кытта уһуяанна кэлэригэр тулалыыр эйгэтин кэтээн кэлэр. Иитээччи Кымырдалигы оонньотон оҕолортон ыйыталаһан бэлиэтэһиннэри оҕороллор. Өрөбүл күннэргэ уочарат быһыытынан оҕо дыиэтигэр соруудах быһыытынан илдьэ барар.

Сүбэ-ама:

1. Иитээччи көбүлээһининэн кэтээн көрүүгэ сонун көстүүлэри күн устата эмиэ бэлиэтэниэхтэрин сөп. Ол курдук, эбии күн бүтүүтэ ардах ду хаар ду түстэбинэ, бэлиэтэһини эмиэ экранна миэстэ булан бэлиэтиэххэ сөптөөх.
2. Манньык күннүгү дыиэ кэргэн дыиэтигэр оҕону көбүлээн эмиэ туһанарыгар сөптөөх.

Уһуяан күннүгэ

*Тымныы кырыа
кыһын*

Сандал саас

Самаан сайын

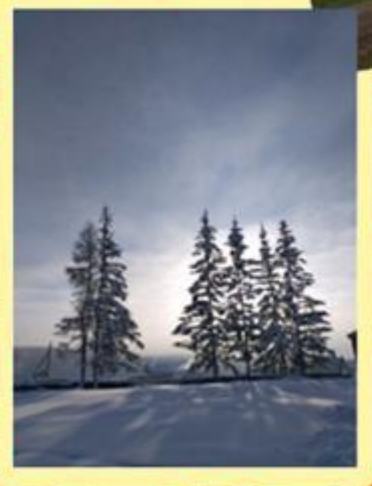

Көмүс күһүн

Миигин
Кымырдалигы
кытта бииргэ

Халлаан туруга

	Күннээх
	Кыра былыттаах
	Тыаллаах (итии кэмнэ)
	Тыаллаах (тымныы кэмнэ)
	былыттаах
	ардахтаах
	Этиннээх, чабылбаннаах
	Хаардаах

Күндү оболор!

Айылба күннүгүн бэлиэлэрин туруорарга эһиэхэ Кымырдалик көмөлөһүө.

Кини тыа саамай үлэһитэ,
харыстааччыта.

Уһуйаанна күннүккэ бүгүнгү чыыһыланы, халлаан туругун ону тэнэ бэлиэлэри көрөн сөнгүүнү, былытырыыны бэлиэтиигит. Ыйдар, нэдиэлэ күннэрэ, сахалыы, нууччалыы, английскайдыы суруллубута билиигэ тириэрдэ. Кымырдалик ыйдарынан эһиэхэ айылба таабырыннарын, билгэлэри уонна кыра сорудахтары биэриэҕэ.

Билгэ

Тохсунньу тосту күүскэ тымныйдабына, от ыйа куйаас.
Тохсунньу сабаланыытыгар 10-с кэннэ хаардаатабына,
Бөтүрүөпкэ – окко кириигэ ардыыр.

Харыйа туһунан билиэххэ

Харыйа иннэлээх, хойуу лабаалаах, куруук күөх мас. Иннэтэ кылгас уонна кытаанах. Уһун көнө умнастаах. Харыйалаах ойуур иһэ харана буолар. Саха сиригэр уһун кыһынын тымныытын тулуйар. Мэлдьи күөх харыйа – Сана дьылбыт киэргэлэ. Оҕо аймакка үөрүүнү бэлэhtiир.

Таабырынна таайсыахха

Огдооччуйа эмээхсин отут оҕолоох.

У старухи Авдотьи тридцать ребят. (Ый хонуга – Дни месяца)

Биир харыйа уон ордуга икки салаалаах үһү.

Говорят, одна ель двенадцать ветвей имеет. (Төгүрүк сыл – Круглый год)

Таһаһын хаһан да уларытыммат баар үһү.

Говорят, некто одежду свою никогда не меняет (Харыйа, бэс – Ель, сосна)

Тохсунньу ый /Январь /January

Нэдиэлэ күннэрэ / Дни недели /Week

Банидиэнньик Понедельник Monday	Оптуорунньук Вторник Tuesday	Сэрэдэ Среда Wednesday	Чэппиэр Четверг Thursday	Бээтинсэ Пятница Friday	Субуота Суббота Saturday	Өрөбүл Воскресенье Sunday

Билгэ

Олунньу ый атырдыах ыйыгар сөп түбэһэр.
Бу ый бастагы күннэрэ ыраас турдабына, саас эрдэлиир.

Нойосуус үөрэтиэххэ

Үп-үрүн түү курдук
Сымнаҕас хаар түспүт
Чэп-чэбдик ол сырдык
Куобаҕы манхаппыт
Үп-үрүн тэлгэһэ
Устунан сүүрэбит.
Үп-үрүн хаар эһэ
Онорон эрэбит

(Р. Винокурова)

Таабырынна таайсыахха

Туохтан да күүстээх баар үһү.

*Говорят, есть некто, могучее
всех. (Айылҕа – Природа)*

Эмистэн эмис бар үһү.

*Есть, говорят, тучнее тучного.
(Сир – Земля)*

Олунньу ый /Февраль /February

Нэдиэлэ күннэрэ / Дни недели /Week

Банидиэнньик Понедельник Monday	Оптуорунньук Вторник Tuesday	Сэрэдэ Среда Wednesday	Чэппиэр Четверг Thursday	Бээтинсэ Пятница Friday	Субуота Суббота Saturday	Өрөбүл Воскресенье Sunday

Билгэ

Кулун тутар ый ортото итийэр, сылаас тыал түһэр –
ардахтаах сүл билгэтэ.
Уулаах саас кэлэригэр кулун тутар ый тибиилээх-хаһыылаах буолар.

Таабырынна таайсыахха

Билэбин дуо?

Кымырдаҕастар бэйэ-
бэйэлэригэр көмөлөсүһэн
үлэлиллэр эбит. Биир
кымырдаҕас кыайбатаҕына,
доҕордорун ааһа барбакка
көмөлөһө сүүрэллэр. Ол иһин
кинилэр үлэни барытын
кыайаллар. Ким доҕордоһууну
сыаналыыр, чугас атастарыгар
көмөлөһөр уонна кинилэртэн
өйөбүл - тирэх ылар үгүс
ситиһиилэнэр.

Сыһыыга сырбас баар үһү.

*На лужайке вертяк есть,
говорят. (Саһыл – Лиса)*

Сир иһигэр сибигинэйэ Мэхээлэ
сытар үһү.

*Говорят, Михаил-шептун под
землей лежит. (Эһэ – Медведь)*

Кулун тутар /Март /March

Нэдиэлэ күннэрэ / Дни недели /Week

Банидизаннык Понедельник Monday	Оптуорунньук Вторник Tuesday	Сэрэдэ Среда Wednesday	Чэппиэр Четверг Thursday	Бээтинсэ Пятница Friday	Субуота Суббота Saturday	Өрөбүл Воскресенье Sunday

Билгэ

Муус устар ый 1 күнэ хайдах буолар да, ол алтынны ый 1

күнүгэр хатыланар.

Тыаллаах саас – сайыңцыта ардахтаах

Саас бытааннык уулар буоллабына, сайына ардахтаах, хаһына суох

буолар.

Сорудах

Кымырдалик «Чыычаах күнүн» ыларга ынырар. Чыычаахтарга дьиэтэ онорун, аһатын уонна аттыларыгар туран хоһоонно этин диэн көрдөһөр.

Сылгы чыычааба
Тырып-тырып
Кыната тыаһыа,
Чырып-чырып,
Чирип-чирип,
Чыбыгырыы саҥар
Тумсун быыһыгар
Түүнү кыбытан,
Саһаан үрдүнэн
Тооторуйа сүүрүө.

Таабырынна таайсыахха

Таһаһын биир сылга түөртэ уларыттар баар үһү.

Кто в год четыре раза свою одежду меняет. (Сир – Земля)

Балаһан үрдүгэр хаптабай хамыйах сытар үһү.

Лежит на балагане плоская поварешка. (Ый – Луна)

Тыаһа суох кэлэр үһү, тыаһа суох барар үһү.

Бесшумно приходит, бесшумно уходит. (Халлаан сырдыыра – Рассвет)

Муус устар /Апрель/April

Нэдиэлэ күннэрэ / Дни недели /Week

Банидиэнньик Понедельник Monday	Оптуорунньук Вторник Tuesday	Сэрада Среда Wednesday	Чэппиэр Четверг Thursday	Бээтинсэ Пятница Friday	Сүбүота Суббота Saturday	Өрөбүл Воскресенье Sunday

Билгэ

Ылам ыйа ардахтаах буоллабына, балаҕан ыйа кураан буолар.
Ньургунун сэбирдэбэ улахан уонна ньалбаархай буоллабына,
үчүгэй сайын буолар.

Кураан сайын буоларыгар көтөрдөр уйаларын уу чугаһыгар оңостоллор

Ньургунуну харыстаан!

Ылам ыйын 19 күнэ – ньургунун күнэ.

Ханна да буоларын курдук, тон сири тобулу анһан, саас аан маннайгынан ньургунун сибэкки тыллар

Таабырынна таайсыахха

Халлаанна ытыһын тоһуйарнтурар баар үһү.

Говорят, некто ладони к небесам протянул. (Мутук – Сучок)

Ойуурга ойуулаах тэллэх тэлгэнэн сытар үһү.

Говорят, в лесу узорная подстилка разостлана. (Отон уга – Ягодник)

Ылам ыйа /Май /May
Нэдиэлэ күннэрэ / Дни недели /Week

Банидзэнньик Понедельник <i>Monday</i>		Олтуорунньук Вторник <i>Tuesday</i>		Сэрада Среда <i>Wednesday</i>		Чэппиэр Четверг <i>Thursday</i>		Бэатинсэ Пятница <i>Friday</i>		Субуота Суббота <i>Saturday</i>		Өрөбүл Воскресенье <i>Sunday</i>	

Билгэ

Сахалар дөлүгүөн сибэккитэ ситиитин сайын кэлбитинэн сыаналыыллара. Сайын сибэкки арааһа элбэх буоллабына, күһүнүгэр сир аһа элбэх буолар.

Кыыыл кинигэ

Сардаана

Бэс ыйын 30 күнэ - Сардаана күнэ
Кини харыстанар, сэдэх үүнээйи.
Наһаа кыраһыабай. Кыргызтар
кини аатынан ааттаахтар.
Научнайдыы лилия диэн. Лилияны
былыргы Египед архитектуратын
паамытынныктарыгар
үйэтипиттэр. Былыргы поэт
Гомер хоһоонноругар суруйбут.
Саха сиригэр лилия
пенсильванская, лилия кудреватая
үүнэлэр.

Таабырынна таайсыахха

Муос сонноох Ньохчоохон
офонньор баар үһү.

*Есть, говорят, старик-Горбунок в
костяной шубке. (Чоху – Водяной
жук)*

Халлаанна араас дьүһүннээх
сэбирдэхтэр көтөллөр үһү.

*Говорят, в небе разноцветные
лепесточки летают. (Лыях –
Бабочка)*

Бэс ыйа/Июнь /June

Нэдиэлэ күннэрэ / Дни недели /Week

Банидизаннык Понедельник Monday		Оптуорунньук Вторник Tuesday		Сэрада Среда Wednesday		Чэппиэр Четверг Thursday		Бээтинсэ Пятница Friday		Субуота Суббота Saturday		Өрөбүл Воскресенье Sunday	

Билгэ

Сайынны киэһэ туман түстэбинэ-бүгүн-сарсын
өтөрүнэн ардаба суох.

Ньээм от араҕас төбөтүн арийбытынан сарсыардааңцы
сырдыгы көрүстэбинэ, ардаба суох кураан күн буолар.

Нойосуус үөрэтэбит

Сайылыкка

Самаан сайын
Сибэкки үүнэр.
Сир көбүөрэ
Силигилин чэлгийэр.
Сайылык оҕолоро
Сыһыыга сырсабыт,
Сүүрэбит – көтөбүт
Сасыһа оонньуубут
(Р.Тимофеева-Михайлова)

Таабырынна таайсыахха

Биир Аал Луук Мас баар үнү.

*Говорят, есть священное дерево.
(Сыл – Год)*

Ким бэйэтин саҕа сибиниэни соһор.
*Кто может тащить свинец
величиной с себя. (Кымырдаҕас –
Муравей)*

От ыйа /Июль /July
Нэдиэлэ күннэрэ / Дни недели /Week

Бэнидиэнньик Понедельник Monday	Оптуорунньук Вторник Tuesday	Сэрэдэ Среда Wednesday	Чэппиэр Четверг Thursday	Бээтинсэ Пятница Friday	Субуота Суббота Saturday	Өрөбүл Воскресенье Sunday

Билгэ

Сибэки күһүөрү сайын иккистээн тылыннабына, эһиилгитэ сайына кураан.
Хатыннар күһүн чыпчаалларыттан саһардахтарына, эһиил саас эрдэ,
оттон алларааттан саһардахтарына, саас хойутаан кэлэр.

Дьыл кэмнэрин английскайдыы
туойуохха

Таабырынна таайсыахха

Атаба суох да сүүрэр.

Без ног, а бежит. (Өрүс устара –
Течет река)

Осень-желтая
Зима –белая
Весна- зеленая
Лето - яркое

Autumn is yellow,
Winter is white,
Spring is green,
Summer is bright!

Атырдых ыйа / Август / August

Нэдиэлэ күннэрэ / Дни недели / Week

Бэнидиэнньик Понедельник Monday	Оптуорунньук Вторник Tuesday	Сэрада Среда Wednesday	Чэппиэр Четверг Thursday	Бэатинсэ Пятница Friday	Сүбүота Суббота Saturday	Өрөбүл Воскресенье Sunday

Билгэ

Ый ортотугар хас да хонуктаах уулаах ардах хото түнэн курулаатабына, эниил үтүө сайыны күүтүн. Отон элбэх күнүнүгэр кыһынатымныы, саана тыала-кууна суох кураан буолар.

Нойосуус билиэххэ

Үөрэх дьыла саҕаланна
Детсадпытыгар ыксыыбыт
Ону-маны билээри
Элбэҕи үөрэтээри.
Оонньоохпут, ыллаахпыт
Сырсан да ылаахпыт
Аһаан баран утуйуохпут
Күүспүтүн эбиннэхпит

Таабырынна таайсыахха

Бэргэһэ иччитэ буолбут Бээгэй оҕонньор баар үһү.

Есть, говорят, хозяин шапки – старик Бээгэй. (Тэллэй – Грибы)

Таһаһын хаһан да уларытыммат баар үһү.

Говорят, некто одежду свою никогда не меняет. (Харыйа, бэс – Ель, сосна)

Ойуурга ойуулаах сонноох оҕолор бааллар үһү.

В лесу есть, говорят, дети в пестрых дохах. (Моботой – Бурундук)

Балаган ыйа Сентябрь *September*

Нэдиэлэ күннэрэ Дни недели *Week*

Бэнидизэнньик Понедельник <i>Monday</i>	Оптуорунньук Вторник <i>Tuesday</i>	Сэрада Среда <i>Wednesday</i>	Чэппиэр Четверг <i>Thursday</i>	Бээтинсэ Пятница <i>Friday</i>	Субуота Суббота <i>Saturday</i>	Өрөбүл Воскресенье <i>Sunday</i>

Билгэ

Өрүс уута тура илигинэ кыстык хаар түстэбинэ, күһаҕан дьыл кэлэр. Күһүн өрүс турарыгар кыдьымаҕа улахан уонна хойуу буоллаҕына, сааһыгар өрүс уута элбэх буолар.

Күһүннү күнү дьылы бэлиэтинир тыллары билиэххэ

Көтөбө - тиит мутукчата
хагдарыйан тохтубута.

Хаһын - күһүөрү сайын түһэр
түүннү тымныы, тоңоруу.

Силбик - ардах уонна ардактан от-
мас инчэбэйэ.

Көмнөх - күһүннү саһарбыт
мутукча, сэбирдэх сиргэ түһэн
мунньуллабута.

Таабырынна таайсыахха

Тыһаа сүөх саба барыйан кэлэр
баар үһү.

*Есть, говорят, такой, что
бесшумно приходит и застилает
все мраком. (Түүн – Ночь)*

Атаҕа сүөх да сүүрэр.

*Без ног, а бежит. (Өрүс устара –
Течет река)*

Алтынны ый / Октябрь / October

Нэдиэлэ күннэрэ / Дни недели / Week

Бэнидизэнньик Понедельник Monday	Оптуорунньук Вторник Tuesday	Сэрэдэ Среда Wednesday	Чэппиэр Четверг Thursday	Бээтинсэ Пятница Friday	Субуота Суббота Saturday	Өрөбүл Воскресенье Sunday

Билгэ

Кыһынын хаардаах буоллабына, сайынын ардахтаах.
Хаар сэтинньиттэн ыла көмүрүөтүйдэбинэ, хаартан уу кэлбэт.
Сааскы тыал сүптү үрэн көтүтэр.

Баай Байанайтан
сорудах

Таабырынна таайсыахха

Манан тааһастаах, манан эттээх,
барыга туттуллар Майбары тойон
баар үһү.

*Говорят, есть белотелый тойон
Майбары в белом одеянии,
которым везде пользуются.*

(Хатын – Береза)

Сүүс сылга озорор баар үһү.

*Столетие живущий есть,
говорят. (Тиит мас – Лиственница)*

Хаарга түспүт кыыллар
суолларын таайыҥ.

Сэтгнний ый/Ноябрь /November

Нэдиэлэ күнээрэ / Дни недели /Week

Бэнидиэннийк Понедельник Monday	Оптуорунныйк Вторник Tuesday	Сэрада Среда Wednesday	Чэппиэр Четверг Thursday	Бээтинсэ Пятница Friday	Субуота Суббота Saturday	Өрөбүл Воскресенье Sunday

Билгэ

Ахсынны ый тымны, хаара суох буоллабына, бэс ыйыгар кураан буолар; хаардаах уонна ичигэс буоллабына, бэс ыйыгар тымныйар. Кыһынны саҥа ый уһуга мүлүркэй буоллабына, ичигэс ый.

Ойууртан сонун

-Эһэкээн оҕонньор! Арҕаа түүн тугу гынабын?

- Мин доо? Сытабын уонна ытыспын салыбын.

- Оттон күнүс?

- Күнүс эмиэ сытабын ытыспын салыбын.

- Оччотугар киэһэ?

- Киэһэ да син биир сытабын. Ытыспын салыбын.

- Хаһан турар буолабын, ытыскын салаан бүтэбин?

- Саас кэллэбинэ туруобум, таһырдыа тахсан хаамыабым.

Таабырынна таайсыахха

Улаҕата-үһүна биллибэт үлүү муора баар үһү.

Есть море великое с нехватной длиной-шириной. (Халлаан – Небо)

Түгэҕэ суох көмүс ыаҕас баар үһү.

Говорят, есть золотое ведро без донышка. (Күн – Солнце)

Кэлэн иһэр
2020
сылынан!

Ахсынньы ый /Декабрь /December

Нэдиэлэ күннэрэ / Дни недели /Week

Бэнидизэнньик Понедельник Monday	Оптүорунньук Вторник Tuesday	Сэрэдэ Среда Wednesday	Чэппиэр Четверг Thursday	Бээтинсэ Пятница Friday	Субуота Суббота Saturday	Өрөбүл Воскресенье Sunday

